

KITEKINTÉS

Gondolatok az osztrák könyvtári rendszer néhány jellegzetességéről és a könyvtáros és információs szakemberképzésről*

Szepesváry Tamás

Az osztrák könyvtáros és információs szakemberképzés jelenlegi fejleményeit vizsgálva két érdekességet lehet rögtön megállapítani:

- szinte egyedüli ország Európában, ahol a könyvtáros és információs szakemberképzés a felsőoktatás iskolarendszerű képzésén kívül maradt, s talán ennek köszönhetően megmaradt a nagykönyvtárak, illetve a könyvtáros egyesületek szívügyének;
- Michael Denis (1729-1800) irodalmár, bibliográfus és a Hofburg könyvtárosának, s az egyik első könyvtártani tankönyv (Einleitung der Bücherkunde, 1777) alkotójának működésétől kezdve a képzésben kitüntetett szerepet vállal az Osztrák Nemzeti Könyvtár (Österreichische Nationalbibliothek, ÖNB).

Az igényes tanfolyami formák kialakulásának megértéséhez röviden meg kell ismerkednünk az osztrák könyvtárügy néhány jellegzetességével.

Az osztrák könyvtárügyről

Az osztrák könyvtári hálózat sokkal egyszerűbb elveken nyugszik, mint az 1976. évi tvr.-ben megfogalmazott magyar könyvtári rendszer, noha sok tekintetben azonos feladatokat tölt be. Az osztrák könyvtárak első csoportjába tartoznak a tudományos könyvtárak: a nemzeti könyvtár, a tartományi könyvtárak (Landesbibliothek), az egyetemek és főiskolák központi könyvtárai, a Parlament és más közintézetek könyvtárai és a kutatóintézetek, vállalatok könyvtárai¹. A városi, községi közösségek, az egyházak és a szerzetes rendek, a szakszervezetek, az egyesületek könyvtárai alkotják a népkönyvtári-közművelődési könyvtárak hálózatát. E "hálózat" nem igazándiból magyar jellegű rendszer - kijelölt hálózati és koordinációs központokkal és tagkönyvtárakkal - hanem önkéntes, szakmai érdekközösségekből kiinduló tömörülés.²

* A Magyar Könyvtárosok Egyesülete és a Büchereiverband Österreichs kétoldalú egyezménye alapján megvalósult tanulmányút beszámolója. A program összeállításában és a tapasztalatok értékelésében nagy segítségemre volt Heinz Buchmüller, a BVÖ titkára.

A tudományos könyvtárak szakmai támogatója a Vereinigung Österreichischer Bibliothekare (az Osztrák Könyvtárosok Egyesülete), míg a nép- és közművelődési könyvtárak összefogója a Büchereiverband Österreichs (BVÖ³) (az Osztrák Közművelődési Könyvtárak Egyesülete).

A tudományos könyvtárak a szakmai tájékozódás, a felsőoktatás, a kutatás-fejlesztés egyre fokozódó irodalom és információ- ellátását biztosítják. A tudományos könyvtárakhoz tartozó nemzeti könyvtár és 13 egyetemi könyvtár közül a legmagasabb a Bécsi Műszaki Egyetemi Könyvtár (TU Wien Hauptbibliothek) látogatottsága a maga közel 800 ezres olvasói forgalmával ('87-es adat szerint), amely még a nemzeti könyvtárat is megelőzi.

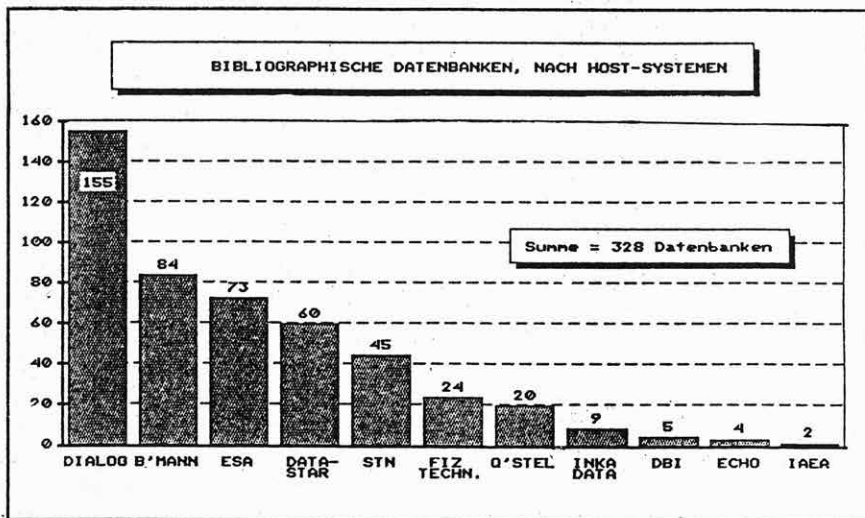
A könyvtárosképzés szempontjából érdekes, hogy a viszonylag nagy állományú tudományos könyvtárakban a személyzet létszáma szerény, és a derékhad bizony könyvtári asszisztens, az egyetemi és főiskolai diplomával rendelkező munkatárs igen kevés.

A nemzeti könyvtár és tizenhárom egyetemi könyvtár közösen installálta az osztrák fejlesztésű Bibliotheks-, Organisations-System (BIBOS) számítógépes rendszert, amely elsősorban a gyarapítás, a katalogizálás és a kölcsönzés munkáját támogatja (ld. bővebben erről *Poprády Géza* tanulmányát a Könyvtárosban)⁴.

Az online irodalomkutatási tevékenység a Bécsi Műszaki Egyetem új, modern könyvtárban^{5,6} a legerősebb: 11 adatbázisközponttal állnak kapcsolatban, s 328 adatbázist használnak rendszeresen (1. ábra).

1. ábra

A 328 adatbázis megoszlása adatbázisközpontok szerint

A közművelődési könyvtárak feladatairól a BVÖ 1988. április 11-én elfogadott statútuma így szól: "a közművelődési könyvtárak ... könyvek, folyóiratok és más médiák rendelkezésre bocsátásával szolgálják az olvasók személyiségének gazdagodását, tájékozódását és szórakoztatását... Szolgálják továbbá egy demokratikus társadalom olvasási

szokásait, a művelődés alapjait és a továbbképzést... A könyvtár használatát vallási, világnézeti vagy politikai okból megtagadni nem lehet”⁷.

A közel 2000 közművelődési könyvtárban 6 138 171 mű található, az olvasók száma 756 504 fő - az osztrák lakosság 10%-a - s a kölcsönzött művek száma 12 303 787 dokumentum/év.

Könyvtáros- és informátorképzés

Az osztrák könyvtári rendszer vázlatos bemutatása is talán érzékeltetik, hogy e feladatok ellátásához szakképzett munkatársak szükségesek.

Ha tömören kívánjuk összefoglalni az osztrák képzési rendszer alapelveit, akkor a következő jellegzetességeket lehet kiemelni:

- az osztrák könyvtárügy kettősségéből következik, hogy az Osztrák Nemzeti Könyvtár szervezi a tudományos könyvtárak könyvtári-, dokumentációs és információs szakemberképzését, míg a Büchereiverband Österreichs képezi a közművelődési könyvtárak főhivatású szakembereit,
- a képzés alapvetően munka melletti oktatási forma, de a könyvtárak vállalják a képzés szakmai, erkölcsi és anyagi támogatását,
- az oktatás jogi alapja az osztrák “hivatalnoki” szolgálatot szabályozó előírás (Beamten-Dienstrecht), mivel a könyvtárosok általában a hivatalnoki karhoz tartoznak, illetve ehhez viszonyítják a szolgálati előmenetelt. Ugyanez a rendelet rendelkezik a vizsgák szintjéről és a követelményekről⁸,
- a tartalmukban színvonalas tanfolyamok erősen gyakorlatra orientáltak, kötődnek az osztrák könyvtári sajátosságokhoz,
- hiányoznak a főhivatású oktatók, de a tanfolyamok oktatói a szakma legjobbjai közül kerülnek ki.

A tudományos könyvtárak munkatársainak képzése

A Tudományos és Kutatási Minisztérium megbízásából az Osztrák Nemzeti Könyvtár szervezi a tudományos szakkönyvtárosok és információs szakemberek képzését. A tudományos könyvtárakban és tájékoztatási intézetekben dolgozó jelentkezők a kétéves tanulmányaikat az első évben a területileg illetékes tartományi egyetemi könyvtárban vagy a nemzeti könyvtárban kezdik meg, majd a második évben mindenki egységesen az Osztrák Nemzeti Könyvtárban folytatja, s fejezi be tanulmányait.

A kétéves kurzuson belül a felsőfokú végzettséggel rendelkező “akademiker”-ek valamivel hosszabb elméleti és gyakorlati képzésben részesülnek, mint az érettségizett (“maturanten”) hallgatók⁹.

A tananyag lényegileg azonos, de arányaiban eltérő: az oktatás gerince a klasszikus könyvtártan, a katalógizálás, osztályozás, bibliográfiai-, dokumentációs és információs rendszerek és szolgáltatások. A konzervatív programot mégis át és átszövik a modern információs ismeretek: rendszerszervezés, adatfeldolgozás, távadatvitel, programozás, könyvtárak és információs intézetek automatizálása. S ami ennél fontosabb: az osztrák könyvtárügy gépesítettsége ezt meg is kívánja. Érdekes a jogi ismeretek tanításának a

2. ábra

Kétéves könyvtári-, dokumentációs és információs tanfolyami képzés diplomás és érettségizett munkatársak részére

I. Szakasz: részképzés hat regionális könyvtári oktatóközpontban.
Diplomások részére 16 hét, érettségizettek részére 13 hét

Nemzeti könyvtár, Wien	Egyetemi könyvtár, Wien	Egyetemi könyvtár, Graz	Egyetemi könyvtár, Innsbruck	Egyetemi könyvtár, Salzburg	Egyetemi könyvtár, Linz
------------------------------	-------------------------------	-------------------------------	------------------------------------	-----------------------------------	-------------------------------

I. szakasz befejezése, vizsgatárgyak:

1. Katalogizálás — osztályozás
2. A legfontosabb bibliográfiai, kézikönyvek, dokumentációs és információs szolgáltatások ismerete

Gyakorlati képzés

Időtartam:	diplomás 12 hét	érettségizett 7 hét
képzőintézményben	7 hét,	4 hét
népkönyvtárban	1 hét	1 hét
tudományos könyvtárban	2 hét	2 hét
dokumentációs intézetben	2 hét	2 hét

II. szakasz: központi oktatás az Osztrák Nemzeti Könyvtárban.
Diplomások részére 12 hét, érettségizettek részére 7 hét

II. szakasz befejezése, vizsgatárgyak:

a./ írásos vizsga

diplomások részére: évfolyamdolgozat

érettségizettek részére: házi feladat, zárthelyi

b./ szóbeli vizsga

A könyvtárak, dokumentációs és információs intézetek feladatai, fejlesztési, szervezési és üzemeltetési kérdései

Dokumentumismeret

Gyűjteményszervezés

Információfeldolgozás és -közvetítés

Jogi ismeretek

tematikája: alkotmányjog, állampolgári jogok, könyvtári-, dokumentációs és információs jog, szerzői jog, kiadói jog, szabadalmi jog, media-jog, könyvelési és pénzügyi jog. Ezek az ismeretek jogi eligazodást nyújtanak a könyvtárosnak, de ezt a fajta "jogérzetet" kívánja meg az osztrák hivatalnokoktól a munkaadó is.

Az oktatás formai-, szervezési módjáról a 2. ábra ad áttekintést.

A közművelődési könyvtárosok képzése

Az Oktatási, Kulturális és Sport Minisztérium felügyeli a BVÖ által szervezett közművelődési könyvtárosok tanfolyamait. Az elmúlt negyven év alatt a főhivatású könyvtárosok részére lényegében két képzési forma kristályosodott ki:

- 18 hónapos tanfolyam az érettségizett, érdemi munkakörben (gehoben Fachdienst) dolgozó könyvtárosok részére, háromszor egy-egy hetes kötelező konzultációs foglalkozással, amelyet a minisztérium Strobl városkában lévő oktatási központjában tartanak,
- 12 hónapos tanfolyam a könyvtártechnikusok részére, kétszer egyhetes konzultációs foglalkozással.¹⁰

Mindkét tanfolyami formára jellemző, hogy a kötelező konzultációs oktatás is az előírt gyakorlatok mellett épít az egyéni tanulással elsajátított ismeretekre, az írásos házi feladatok megoldására és a kötelező irodalomról való beszámolókra. A látszólag kevés kötelező elfoglaltsággal járó képzés azonban tartalmában és számonkérésében is igényes. A tanterv súlypontja itt is a könyvtárban, katalógizálás, osztályozás s természetesen a közművelődési könyvtárak irányítási, szervezési kérdései. Azonban kitüntetett tárgy a "Könyv és irodalomismeret". Érdemes megismerkedni e témakör részleteivel:

- általános bevezetés az irodalomtudományba és szakterületeire,
- német nyelvű irodalom,
- a világirodalom áttekintése,
- szórakoztató irodalom,
- szakirodalom.

A német nyelvű irodalmat a következő korszakok szerint dolgozzák fel: 1. Humanizmus, reformáció, reneszánsz. 2. Barokk irodalom. 3. Felvilágosodás és polgárosodás. 4. Sturm und Drang kor (Lenz, Goethe, Schiller és a többiek) 5. A weimari klasszikusok. 6. Romantika. 7. Biedermeier, népi komédiák, Grillparzer, 8. Polgári realizmus. 9. Naturalizmus. 10. Szimbolizmus. 11. Bécsi modernnek és az impresszionizmus. 12. A XX. századi regények és elbeszélők (Thomas Mann, Heinrich Mann, Hesse, Kafka, Döblin, Horváth, Doderer, Musil, Broch, Canetti, Roth, Nossak, Handke, Bernhard, Bachmann, Frisch, Frischmuth), 13. Expresszionizmus. 14. Szürrealizmus. 15. Weimari Köztársaság és a száműzetés irodalma. 16. A jelenkori irodalmi irányzatok és csoportok. 17. Az NDK irodalmának áttekintése (1989. évi helyzet).

Az irodalomismereti kívánalmak szinte egy hazai magyar szakos hallgató tananyagának a programjához hasonlíthatók, s ehhez járul még a világirodalmi tudás is. Kétségtelen viszont, hogy a társadalomtudományok és más szakterületek irodalma ilyen mélységben nem kerülnek feldolgozásra.

Az osztrák oktató kollégák szerint megoldásra vár a tudományos és közművelődési képzés összehangolása: (a közművelődési könyvtárosképzésben például nincs akadémikus szint). Az érdemi munkatársak képzése kétféle módon és időtartam szerint történik: a tudományos könyvtárügyben két év, a közművelődés területén 18 hónap. A tematika is eltérő.

A közművelődési tananyagban viszonylag kevés a szakmai tájékoztatási ismeret, holott a közművelődési könyvtárak is információkövetítők, - egy "pályaelhagyó" tanult könyvtáros - mivel nem iskolarendszerben tanult - hátrányba kerülhet egy más szakma felsőfokú végzettségű munkatársával.

Irodalom és jegyzet

1. A tudományos könyvtárakról a legújabban összeállítás: *Wissenschaftliche Bibliotheken in Österreich*. Hrg. Bundesministerium für Wissenschaft und Forschung, Wien, 1989. 30 p.
2. A Bùchereiverband Österreichs 40. jubileumára (1988) jelent meg a közművelődési könyvtárak helyzetét, fejlődését bemutató kiadvány, benne az egyesület negyvenéves kronológiája, és az osztrák közművelődési könyvtárak címjegyzéke: *Öffentliche Bùchereien in Österreich*. Hrg.: Bùchereiverband Österreichs mit Unterstützung des Bundesministeriums für Unterricht, Kunst und Sport. Wien, 1988. 160 p. A kiadványban fontos adatokat és értékelést nyújt: PASCHER, Franz: *Öffentliche Bùchereien in Österreich*. p. 11-18.
3. Ausztriában több könyvtárosegyesület működik, de közülük kiemelkedik a Vereinigung Österreichischer Bibliothekare, amely alapvetően a tudományos könyvtárak munkatársait tömöríti, míg a Bùchereiverband Österreichs a közművelődési könyvtárak egyesülete.
4. POPRÁDY Géza: A számítástechnika alkalmazása az osztrák könyvtárakban. = *Könyvtáros*, 1989. 39. évf. 2. sz. p. 107-110.
5. A Bécsi Műszaki Egyetem új épületéről, a központi könyvtár tevékenységéről, a számítógépes szolgáltatásokról stb. Ld.: *Festschrift zur Eröffnung des neuen Gebäudes der Universitätsbibliothek der TU Wien*. Hrg.: Josef Wawrosch. Hammerl Vlg. Wien, 1988. 167 p.
6. *Bibliographische Datenbanken. Übersicht zum Online-Angebot an der Universitätsbibliothek der TU Wien*. Stand Aug. 1988. Otto OBERHAUSER - Hans HRUSA. Wien 1988. 92 p.
7. *Statuten des Bùchereiverbandes Österreichs*. Fassung von 11. April 1988. Kézirat 10 p.
8. BGI Nr. 329/1977 14-21 und 143 § des Beamten-Dienstrechtsgesetzes.
9. Az Osztrák Nemzeti Könyvtárban a képzés irányításáért és szervezéséért Magister Gabriele PUM és Magister Gabriele MAUTHE, az oktatási osztály munkatársai felelősek; s készségesen segítettek tájékozódni a problémakörben. Az oktatás két alapküldetése: Grundausbildungslehrgang für die Verwendungsgruppe "A", Akademiiker. - Bibliotheks-, Dokumentations und Informationsdienst, 12 p. Grundausbildungslehrgang für die Verwendungsgruppe "B", Maturanten, Bibliotheks-, Dokumentations und Informationsdienst 10 p.
10. A Bùchereiverbandes Österreichs által szervezett oktatás három alapküldetése: Richtlinien für die Ausbildung der Mitarbeiter an Öffentlichen Bùchereien. Fassung von 8. Jänner 1986. 16 p. Merkblatt zur Prüfung und Prüfungsvorbereitung hauptberuflich tätiger Bibliothekare des gehobenen Fachdienstes an Öffentlichen Bùchereien im Fernlehrgang. Beilage zum Merkblatt 4 p. Merkblatt zur Prüfung und Prüfungsvorbereitung hauptberuflich tätiger Bibliothekare des Mittleren Fachdienstes an Öffentlichen Bùchereien im Fernlehrgang. 2 p.